

בין עצי הגן

מטע של ענבים מכונה כידוע **כָּרֶם**. הכרם הראשון ניטע לפי התנ"ך לאחר המבול: "וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם. וַיִּשְׁתֶּךְ מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר" (בראשית ט, כ-כא). פעם אחת מוצאים בתנ"ך את הצירוף 'כרם זית' – בתיאור נקמתו של שמשון בפלשתים: "וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ מְאוֹת שׁוּעָלִים... וַיִּפֶן זָנֵב אֶל זָנֵב וַיִּשֶׂם לְפִיד אֶחָד בֵּין שְׁנֵי הַזָּנָבוֹת... וַיִּשְׁלַח בְּקֻמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיִּבְעַר מִגְדִּישׁ וַעֲד קָמָה וַעֲד כָּרֶם זֵית" (שופטים טו, ד-ה). צירוף זה מעיד לכאורה על שימוש במילה **כָּרֶם** בהקשר של זיתים, אך יש

הקשר בין האדם לגן עתיק יומין הוא, ואף עומד במרכזו של סיפור הבריאה לפי בראשית פרק ב: "וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים גֶּן בְּעֵדֶן מִקְדָּם, וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאֲדָם אֲשֶׁר יָצַר" (ב). עצי הגן מספקים לאדם מזון, והם גם בעלי ערך אסתטי עבורו: "וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֹחֵמָד לְמַרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל" (ג). מלכים ואצילים טיפחו גנים מפוארים, ומנוחת האדם הפשוט מְתַקָּה לו בצל עצי הפרות: "וַיִּשָּׁב יְהוֹדָה וַיִּשְׁרָאֵל לְבִטַח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ" (מלכים א ה, ה).

המילה **גֶּן** משותפת לכמה מן הלשונות השמיות. בנטייתיה בא דגש – **גִּנָּה, גְּנִים**, ואכן שורשה הוא גנ"ן. שורש זה מציין ברגיל שמירה (גִּנָּן, הִגָּן), ולכן יש הסוברים שהמילה **גֶּן** מציינת ביסודה שטח מוגן, שטח מוקף גדר. יסוד השמירה על הגן מצוי גם הוא בסיפור האדם בגן עדן: "וַיִּנְחָהוּ בְּגֶן עֵדֶן לְעִבְדָּה וּלְשִׁמְרָה" (בראשית ב, טו). בעברית החדשה קיבלה המילה **גֶּן** משמעויות נוספות בהשראת המילים המקבילות בלשונות אירופה. בעקבות המונח הגרמני Kindergarten נוצר הצירוף 'גן ילדים', ומכאן קצרה הדרך לשימוש במילה **גֶּן** לבדה באותה משמעות. בצירופים דוגמת 'גן מדעי', 'גן טכנולוגי', **גֶּן** הוא שטח בשולי העיר המשמש לתכלית מסוימת – בעקבות שימושי המילה פארק. אל המילה **גֶּן** מצטרפות שתי מילים מקראיות מאותו השורש – **גִּנְיָה וְגִנְיָה**, ככל הנראה בלי הבדל משמעות. המילה **גִּנְיָה** אינה משמשת בלשונונו היום, ואילו **גִּנְיָה** היא בעיקר גן קטן, כגון גינה של בית. ויש המכנים במילה **גִּנְיָה** גן שעשועים.

הסוברים שכוונת הכתוב היא 'כרם זית'. כך או כך, בלשון ימינו משמש לעתים הצירוף 'כרם זיתים' בהשראת הכתוב הזה, לצד הצירוף 'מטע זיתים'. בתנ"ך מטע זיתים מכונה 'זית': "שְׁדֵדְתֵיהֶם כְּרַמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם" (נחמיה ה, יא).

גני נוי מצויים במקומות רבים, אך יש תרבויות שהגן המעוצב והמטופח אופייני להן במיוחד. אחת מהן היא התרבות הפרסית, שגניה הסימטריים נודעו לתהילה עוד בימי קדם (מאפיינים רבים של הגן הפרסי יש למשל בגנים הבהאיים בחיפה). לא פלא אפוא שמילים מתחום זה התגלגלו מפרסית לשפות אחרות. כך היא למשל המילה **פַּרְדֵּס** – מן המילה הפרסית pairidaēza שמשמעה המילולי 'שטח מוקף'. מילה פרסית זו מוכרת בלשונות נוספות, למשל באנגלית – paradise (גן עדן).

בהקשר החקלאי שטח שמגדלים בו עצים מכונה **מִטְע**. מילה זו, מן השורש נט"ע, מופיעה מעט בתנ"ך ורגילה יותר בספרות חז"ל ולאחריה. יש שהיא משמשת כבימינו, ויש שהיא שם פעולה, כלומר 'נטיעה'. על המילים "וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וַיִּטְעֵתֶם כָּל עֵץ מִאֲכָל" (ויקרא יט, כג) אומר ר' יהודה בן סימון: "מתחילת ברייתו שלעולם לא נתעסק [הקב"ה] אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתב [זהו שכתוב]: ויטע ה' אלהים גן בעדן. אף אתם כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקון אלא במטע תחילה" (ויקרא רבה כה, ג).

האקדמיה ללשון העברית

משמשת גם בארמית ובערבית. בימינו בוסתן הוא גן של עצי פרי שונים, לרוב בסביבת בתי מגורים.

את הטיול בין עצי הגן פתחנו בסיפור הבריאה, ובו גם נסיים – הפעם על פי המתואר במדרש קהלת רבה:

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך (קהלת רבה ז, פסקה א).

נעיר כי משמעה היסודי של המילה הפרסית – מקום מוקף – מחזק את הדעה שהזכרה לעיל בדבר משמעה היסודי של גן. משמעות יסודית זו קיימת גם במילים מקבילות בשפות אחרות, למשל במילה הגרמנית Garten (באנגלית garden).

במקורות העבריים הפרדס נזכר בעיקר בהקשרים של עצי פרי: "עֲשִׂיתִי לִי גִנּוֹת וּפְרָדִסִים וְנִטְעֵתִי בָהֶם עֵץ כָּל פְּרִי" (קהלת ב, ה), "משל למלך שהיה לו פרדס נטוע שורה של תאנים ושל גפנים ושל רמונים ושל תפוחים..." (ויקרא רבה כג, ג). בעברית בת ימינו התייחדה המילה פְּרָדִס לעצי הדר, ואף נגזר ממנה שם בעל המקצוע פְּרָדִסָן.

גם המילה בְּסֶטֶן מקורה בפרסית, ומשמעה המילולי המקורי 'מקום ריח'. מילה זו חדרה ללשוננו בתקופת חז"ל והיא

